

ORTA DOĞU BUHRANI

A. Halûk ÜLMAN

Geçtiğimiz Ağustos ayı içinde, Orta Doğuda, bütün dünyada üçüncü bir cihan savaşı arifesinde olduğumuz kanısını yaratan büyük bir siyasî buhran patlak verdi. Kore savaşı ile 1956 Süveyş anlaşmazlığı bir tarafa bırakılırsa, barış için şimdiye kadar beliren en büyük tehlikeyi teşkil eden bu yeni Orta Doğu buhranı, kaynaklarını şu olaylardan alıyordu :

- 1) 14 Temmuz 1958 günü cereyan eden Irak ihtilâli,
- 2) Bu ihtilâli takip eden günlerde Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a, İngiliz askerlerinin Ürdün'e yaptıkları çıkarmalar,
- 3) Bu duruma «ilgisiz» kalamayacağını ileri süren Sovyet Rusya'nın fırsattan faydalanarak, yıllardır toplanmasını istediği yüksek kademe konferansı için yeni bir kampanya açması.

Dünyayı yeni ve büyük bir buhranın içine atan bu üç olayı, sırası gelince, ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz. Burada, Orta Doğu buhranları üzerinde genel bir kaç söz söylemek istiyoruz.

Orta Doğu'da çarpışan kuvvetler :

Albay Cemal Abdülnasır'ın Mısır'ın idaresini eline aldığı günden başlayarak Milletlerarası münasebetler alanında en büyük yeri işgal eden Orta Doğu'nun önemi başlıca iki sebebe dayanmaktadır : Petrol kaynakları ve stratejik durumu. Gerçekten, dünya petrol kaynaklarının % 60 ı bu bölgede bulunuyor. Bu kaynaklardan çıkan petroler Batı Avrupa ekonomisi için hayatî önemdedir (1). Diğer yandan, üç kıt'a arasında bir köprü durumunda olan Orta Doğu Rusya'nın güney eteklerinden NATO'nun güney-doğu kanadına doğru uzanmaktadır ve bu bakımdan, büyük stratejik önemi vardır. Bundan başka, Akdenizi Hint ve Pasifik okyanuslarına bağlayan ve Batılı devletlerin deniz ticaretinin can damarı sayılan Süveyş kanalı da bu bölgede bulunmaktadır.

(1) Bu konuda tamamlayıcı bilgi için bakınız : Benjamin SHWADRAN, **The Middle East Oil and the Great Powers**, New York, 1955.

İkinci Cihan Savaşının sona ermesinden ve Orta Doğuda iki cihan savaşı arasındaki devrede hüküm süren himaye rejimlerinin tarihe karışmasından sonra, bu bölgeyi nüfuz ve kontrolü altına almak isteyen üç kuvvet belirmiştir. Bu kuvvetlerden birincisi Batılılar, ikincisi Sovyetler Birliği, üçüncüsü ise Arap milliyetçiliğidir.

1) *Batılılar* : İki Cihan savaşı arasındaki devrede Orta Doğu'nun tek ve mutlak hâkimi olan İngiltere ve Fransa, bu durumlarını İkinci Cihan Savaşından sonra da devam ettirmek istemişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu hâkimiyetini kaybetmemek yolundaki gayretlerinin başlıca sebebi, ekonomilerinin ana enerji kaynağı olan Orta Doğu petroleri ile deniz ticaretlerinin can damarı sayılan Süveyş kanalının dost olmayan ellere geçmesi endişesidir. Bu iki Batılı devlete, daha sonra, Orta Doğu'da kendi elleriyle bir İsrail devleti kuran Birleşik Amerika da katılmıştır. Onun endişesi de, petrol kaynakları ve stratejik durumu bakımından çok önemli Orta Doğu bölgesini Ruslara kaptırmamak ve Arapların açık düşmanlığı ile karşılaşan İsrail'i korumaktır (2).

2) *Sovyet Rusya* : Petrol kaynakları ve stratejik durumu bakımından çok önemli olan Orta Doğu'nun Batının hâkimiyeti altında kalmasının kendi siyaset ve savunma düzeni bakımından ne kadar tehlikeli olduğunu bilen Sovyet Rusya, İkinci Cihan savaşının sona erdiği gündənberi bu bölge üzerinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'daki ilk hedefi Batılıların buradaki durumunu zayıflatmaktır. Bu hedefe ulaştıktan sonra, şimdi, bütün dünyada takip ettiği iktisaden geri kalmış ülkeleri kazanmak politikasına uygun olarak, Orta Doğu milletlerini kendi tarafına çekmeye uğraşmaktadır.

Sovyet Rusya, Orta Doğu devletlerini kendi saflarına çekmekte değilse bile, Batılıların bu bölgedeki durumunu zayıflatmakta başarı kazanmış görünüyor. Bunun birinci sebebi, bize kalırsa, Sovyetlerin Orta Doğuda sömürgeci bir geçmişi ve korunması gereken, mevcut menfaatleri olmamasıdır. Batılı devletler Orta Doğu milletleriyle münasebetlerinde herşeyden önce mevcut menfaatlerinin korunmasını düşünürken Sovyet Rusya böyle bir endişeden uzak, gayet rahat hareket edebilmek-

(2) Bu arada, Fransa'nın Orta Doğuya karşı gösterdiği yakın ilginin bir sebebinin de Kuzey Afrika meselesi olduğuna işaret edelim. Gerçekten, Orta Doğuda milliyetçilik cereyanı kuvvetlendikçe Kuzey Afrika ülkelerinin bağımsızlık hareketi de kuvvetlenmiştir (Batılı devletlerin Orta Doğuyla ilgilenme sebeplerinin açık ve toplu bir incelemesi için şu yazıya bakınız : Middle Eastern Aims», **The Observer**, November 11, 1956, sk. 8.

tedir. İkinci sebep ise, Arap milliyetçilik cereyanından yana görünmesidir. Moskova, Albay Abdülnasırın dört yıldır Orta Doğuda giriştiği milliyetçilik kampanyasına en büyük yardımcı olmuştur. Başarıya ulaşacak bir Arap milliyetçilik cereyanınının Batılıların Orta Doğudaki bütün nüfuzunu silip süpüreceğini düşünen Sovyetler Birliği, Nasırın durumunu kuvvetlendirmek için Mısır'a silâh satmış, iktisadî ve teknik yardım yapmış, Batılılarla sık sık vuku bulan çatışmalarında Kahire'yi diplomasi ve propaganda bakımından desteklemiştir.

3) *Arap milliyetçiliği*: Son yıllarda Orta Doğuyu kendi nüfuz ve kontrolü altına almak isteyen en büyük kuvvetin, *yabancı hakimiyetinden kurtulmak ve bütün Arapları tek bir devletin sınırları içinde toplamak* gayesini güden Arap milliyetçiliği olduğuna şüphe yoktur. Arap milliyetçiliği, Albay Cemal Abdülnasırın Mısırın idaresini eline aldığı günden başlayarak, Orta Doğuya hakim olmuştur. Bütün Arap dünyasını kendi idaresi altına almaya çalışan Abdülnasır, bu gayesine ulaşabilmek için, Araplar arasında mevcut sömürgeci devletler ve İsrail düşmanlığı duygularının yanısıra, en çok bu milliyetçilik hislerini körüklemiştir. Orta Doğudaki son gelişmeler Abdülnasırın bütün Arapların gözünde milliyetçiliklerinin timsali ve Arap birliğinin özlenen gerçekleştiricisi olarak büyüdüğünü gösteriyor. Oysa Batılılar, Albay Nasırı uzun müddet basit bir devlet idarecisi olarak görmekte ısrar etmişlerdir. Albay Nasır ile Arap milliyetçiliğini birbirinden ayırmak, Batılılara çok pahalıya mal olmuştur.

Orta Doğu ve Batılılar :

Albay Cemal Abdülnasırın Mısırın idaresini eline aldığı son dört yıl içinde Batılıların Orta Doğuda takip ettikleri siyaset, bir kararsızlık örneğidir. Gerçekten, ilk günlerde, İsrail ile olan münasbetlerinin bozulması tehlikesine rağmen Birleşik Amerika Nasırı desteklemeye meyletmiş, Mısıra teknik ve iktisadî yardım yapmayı, bu arada Nil üzerindeki büyük Assuvan barajının inşasına malî yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Fakat aynı günlerde Orta Doğuda İngilterenin öncülüğü ile Türkiye, Irak, İran ve Pakistan arasında kurulan pir pakt, Bağdat Paktı, Nasırı çok kuşkulandırmış ve Batı ile Nasır ve Arap milliyetçileri arasındaki uçurum biraz daha açılmıştır. Bağdat Paktını kuran devletler arasında imzalanan andlaşmada, paktın bu devletlerin "müşterek güvenlik ve savunmaları için iş birliğini sağlamak" amacıyla kurulduğu yazılıdır (madde: 1). Ancak bu Paktın gerçek gayesi, Arap milliyetçileri tarafından, bütün Arap devletlerini İngilterenin önderliği

etrafında toplamak şeklinde yorumlanmıştır (3). Bu gayenin Orta Doğu liderliğini uzun yıllar bu bölgede sömürgecilik yapmış Batılı bir devlete kaptırmak istemeyen Abdülnasırın hoşuna gitmeyeceğini anlayan Birleşik Amerika, Bağdat Paktına katılmaktan kaçınmıştır.

Ancak, Nasırın takip ettiği dış politikanın zamanla döküldüğü mecra, Birleşik Amerikayı da çok geçmeden Kahireye karşı cephe almaya sevk etmiştir. Gerçekten, başlangıçta Mısırlı liderin samimî bir tarafsızlık ve Mısır sınırlarının ötesine aşmayan tehlikesiz bir milliyetçilik politikası takip edeceğini sanarak onu ürkütmemeye çalışan Birleşik Amerika, Nasırın Demirperde gerisi ile sıkı bağlar kurduğunu görünce, 1956 yılında, anî olarak Assuvan Barajına yapacağı malî yardımı kesmeyi kararlaştırmıştır.

Bu Amerikan kararınının yarattığı sonuçlar biliniyor. Bunların üzerinde duracak değiliz. Ancak şu kadarına işaret edelim ki bu karar sonunda patlak veren 1956 Süveyş buhranı Nasır ve Batılıların Orta Doğudaki karşılıklı durumları için bir dönüm noktasıdır. İngiltere ve Fransanın giriştiği askerî hareketin Batılılar arasında yarattığı anlaşmazlıktan faydalanan Abdülnasır, İngiliz ve Fransız askerlerinin aslında Amerika Birleşik Devletlerinin ısrarı ve Birleşmiş Milletlerin duruma el koyması üzerine vuku bulan geri çekilmelerini Arap milliyetçiliğinin bir zaferi olarak ilân etmiş ve Orta Doğudaki prestijini kuvvetlendirmiştir. Bu buhrandan sonra Nasır ile Sovyet Rusya arasındaki bağlar daha sıkılaşmış, *Nasırın Orta Doğuda mevcut Batı taraftarı hükümetler, bu arada Lübnan ve Ürdün üzerindeki baskısı daha artmıştır.* Bu durum karşısında, Orta Doğuda kalan son Batı taraftarı hükümetlerin durumu biraz olsun kuvvetlendirebilmek için, Birleşik Amerika, Arap milliyetçilerinin karşısına silâhlı bir müdahale tehdidi çıkarmaktan başka çare görememiştir.

(3) Bilindiği gibi, Bağdat Paktının ilk halkası Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan Türk-İrak Karşılıklı İşbirliği Andlaşmasıdır (metin için bakınız : **Düstur**, Üçüncü Tertip, cilt: 36, sh. 422-425). Bu andlaşlamaya 5 Nisan 1955 tarihinde İngiltere, 23 Eylül 1955 tarihinde Pakistan, 3 Kasım 1955 tarihinde de İran katılmışlardır (tamamlayıcı bilgi için bakınız : **(The Baghdad Pact, published by The Baghdad Pact Public Relations Division, Baghdad 1957).** Türk-İrak karşılıklı yardım andlaşmasının imzası daha o tarihte Arap Birliği içinde büyük bir anlaşmazlık yaratmış ve Mısır idarecileri Irak'a karşı şiddetli hücumlara girişmişlerdir. Yukarıda sözünü ettiğimiz yorum ilk defa o sıralarda Mısır idarecileri tarafından yapılmış ve ondan sonra Orta Doğudaki bütün milliyetçi basın tarafından bol bol kullanılmıştır.

Birleşik Amerika'nın Arap milliyetçilerinin karşısına çıkardığı silâhlı müdahale tehdidi, 1957 Şubatında ilân edilen Eisenhower doktrini-
dir. (4) Ancak, ilânından bugüne kadar geçen iki yıla yakın devre için-
de Orta Doğuda cereyan eden olaylar, Bağdat Paktı gibi Eisenhower
doktrininin de Orta Doğu düzen ve güvenliğini sağlamaya yetmediğini
açıkça göstermiş bulunuyorlar. Gerçekten, geçen Temmuz ayında cere-
yan eden Irak ihtilâli sırasında Bağdat Paktı devletleri duruma seyirci
kalmaktan başka birşey yapamadıkları gibi Lübnan hükûmetinin dâve-
ti üzerine Beyrut'a çıkarılan Amerikan askerleri de, idareyi kendi elle-
riyle milliyetçi bir hükûmete teslim ettikten sonra, geri çekilmek zorun-
da kalmışlardır. Bunun gibi, Ürdün'e çıkan İngiliz askerleri de şimdi
bu ülkeyi tamamen tahliye etmiş bulunuyorlar. Ürdün'ün batı taraftarı
Kralı Hüseyin'in Arap milliyetçileri karşısında tutunup tutunamayacağı
bilinmiyor. Eğer Hüseyin tahtını terketmek veya tahtı terkememek için
poliikasını değiştirmek zorunda kalırsa, Orta Doğunun son Batı taraftarı
hükûmeti de Arap milliyetçilerinin nüfuzu altına girmiş olacaktır.

Orta Doğuda takip edilecek bir kuvvet politikasının Arapları Batıya
bağlamayıp ondan uzaklaştıracağı, 1956 Süveyş ve 1958 Irak ve Lübnan
olaylarından sonra, bir kere daha bütün açıklığıyla anlaşılmıştır. Eğer
Batılılar Orta Doğu bölgesini düşman ellere kaptırmak istemiyorlarsa
bu politikaya son vererek Arap milliyetçiliğini kazanmak çaresini ara-
mak zorundadırlar. Bu çare, Orta Doğuda iktisaden geri kalmış, fakir
bir kütle mevcut olduğuna göre, siyasî ve askerî alanlarda değil, sosyal
ve iktisadî alanlarda aranmalıdır. Batılılar Orta Doğu politikalarını bu
gerçek üzerine kurdukları gün, Orta Doğu durumunun eskisi kadar kor-
kutucu olmadığını göreceklere.

(4) Bu doktrin gereğince, Orta Doğu ülkelerinden biri komünist kontrolü
altında bulunan bir ülkeden gelen silâhlı bir tecavüze maruz kalır ve Birleşik
Amerika'dan yardım talep ederse, Amerikan Kongresi, Birleşik Amerika Devlet
Başkanını bu Orta Doğu devletinin yardımına koşmaya yetkili kılmıştır (Kongre-
nin bu kararı için bakınız : **Keesing's Contemporary Archives**, cilt : XI, 1957-1958,
sh. 15417-15420).

IRAK İHTİLÂLİ

1958 yılının ikinci yarısında Orta Doğuda büyük bir buhranın patlak vermesine yol açan olayların birincisi olan Irak ihtilâli, Bağdat radyosunun 14 Temmuz 1958 sabahı yayınladığı bir tebliğle öğrenilmiştir. Bu tebliğde bildirildiğine göre, «Ulu Tanrının yardımı ve halk ile silâhli kuvvetlerin desteği» saysinde, Irak, «emperyalistler tarafından başa getirilmiş doğru yoldan ayrılmış idareciler grubunun tahakkümünden» kurtarılmıştı. Aynı tebliğde, halk ile ordu arasında tam bir birlik mevcut olduğu belirtildikten ve bütün vatandaşlar düzen ve disiplini muhafazaya dâvet edildikten sonra, Irak'ta, «millî birliği koruyacak, diğer Arap devletleriyle kardeşlik bağları ihdas edecek ve Bandung Konferansı kararları ile Birleşmiş Milletler Andlaşmasına uygun ve Irak'ın menfaatine olan bütün milletlerarası taahhütlerine sadık» bir Cumhuriyet idaresinin kurulduğu da bildiriliyordu (1).

İhtilâl vuku bulur bulmaz Irak'ta örfi idare ilân edildiği ve bütün sınırlar kapatılarak dışarıyla yapılan muhaberata sansür konduğu için, ilk 48 saat, bütün dünya Irak olaylarını Bağdat radyosundan yayınlanan haberlerden takip etmek zorunda kalmıştır. İhtilâlin Bağdat yakınlarında yerleşmiş askerî birlikler tarafından yapıldığı, Kral II. Faysal, Prens Abdülillâh ve Başbakan Nuri Sait Paşanın öldürlüdüğü, Başkanlık görevini yürütmek üzere üç kişilik bir «*Hâkimiyet Meclisi*» ile icra görevini yürütmek üzere ihtilâl lideri General Abdülkerim Kasım'ın başkanlığında bir Bakanlar Kurulunun kurulduğu hep bu haberlerden öğrenilmiştir (2).

Başlangıçta haberler yalnız bir kaynaktan, hem de ihtilâlcilerin elinde bulunan bir kaynaktan alındığı için, Irak'ın durumu hakkında tam bir kanaat edinmek mümkün olamamıştır. Bu arada II. Faysal'a sadık bazı aşiretlerin ayaklandığı, Ürdün Kralı Hüseyin'in Irak ile Ürdün arasında kurulan Birleşik Arap Krallığı adına harekete geçtiği söylentileri dolaşmışsa da birinci söylentinin aslı çıkmamış, Ürdün Kralı

(1) «Iraqi Coup Announcement», **The New York Times**, July 15, 1958, sh. 3

(2) **New York Times** ve **Le Monde** gazetelerinin 15 ve 16 Temmuz 1958 tarihli sayılarına bakınız.

Hüseyin ise, askerî harekete geçeceği yerde, kendini II. Faysalın yerine Birleşik Arap Krallığının başkanı ve Arap ordusunun başkumandanı ilân etmekle yetinmiştir (3).

İhtilâlciler duruma tamamen hâkim olduktan sonra Irakla yeniden temas kurulmuş ve durum hakkında güvenilir bilgi toplamak mümkün olmuştur. Bu bilgilere dayanarak, Irak'ın durumunu şöyle özetleyebiliriz :

İhtilâlin iç ve dış politika gayeleri :

22 Temmuz 1958 tarihinde, *The Times* gazetesinin Bağdat muhabirine verdiği bir beyanatta, ihtilâl lideri ve yeni Başbakan General Abdülkerim Kasım ihtilâli ve gayelerini şöyle izah etmiştir (4) :

- 1) İhtilâl birdenbire vukua gelmiş bir hareket değildir. Irak'ın Orta Doğu ve dünya siyasetindeki durumu da gözönünde tutularak, uzun bir düşünce ve hazırlık safhasından sonra yapılmıştır.
- 2) *İhtilâl Batıya yöneltilmiş bir hareket de değildir.* İki tarafın menfaatinin gerektirdiği müddetçe, Irak Batı ile iş birliğine devam edecektir.
- 3) İhtilâl, Irak halkını iç işlerindeki şiddet ve yolsuzluklardan kurtarmak için yapılmış bir harekettir. Krallık idaresi memleketin iktisadî gelişmesini sağlayamadığı gibi kanun ve adalete de riayet etmiyordu. *İhtilâlin gayesi Irak halkının hayat seviyesini yükseltmek ve bir hukuk devleti kurmaktır.*
- 4) İhtilâlin dış politika gayesi, Irak'ı barışın korunması ve dünyada kalkınma ve refahın temini için faydalı bir unsur haline getirmektedir. Eskiden Irak'ın yabancı devletlerle olan münasebtleri, Irak halkının istekleri dikkate alınmaksızın, idarecilerin şahsî dostluk ve menfaatine göre ayarlanıyordu. Fakat bundan böyle, Irak kendisine karşı iyi niyet gösteren her devletle dost olacaktır.

İhtilâl hükümetlerinin Dışişleri Bakanı Dr. Abdülcebbar Cömert de, muhtelif vesilelerle *Irak'ın yabancılara ait mülkiyeti devletleştirmeyeceğini ve ihtilâlden önce yüklenilmiş milletlerarası taahhütlere bağlı ka-*

(3) **The New York Times**, July 16, 1958, sh. 1 ve 4.

(4) Bu beyanatın tam metni için bakınız : **The Times**, July 23, 1958, sh. 8

İcağını beyan etmiştir (5). Dr. Abdülcebbara göre, Sovyet Rusya ile uzun müddettenberi kesik olan diplomatik münasebetlerin ihtilâlin hemen ertesinde yeniden kurulması bu devlete yaklaşma arzusundan değil, Irak'ın Batılılarla olduğu gibi Doğu ile de normal münasebetler tesis etmek arzusundan doğmuştur (6).

Yeni Hükûmet sistemi :

Ihtilâlin başarı ile sona ermesi üzerine, Kraliyet hükûmetinin yerine iki organlı yeni bir hükûmet sistemi ikame edilmiştir. Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi bunların birincisi «*Hâkimiyet Meclisi*» ikincisi ise General Abdülkerim Kasımın başkanlığındaki Bakanlar Kuruludur. «*Hâkimiyet Meclisi*» ihtilâlden önce Kralın sahip olduğu yetkileri kullanmak üzere kurulmuştur. Bakanlar Kurulu ise, 27 Temmuz 1958 tarihinde ilân edilen Geçici Anayasaya göre, yakın bir gelecekte yapılacak genel seçimlere kadar en üstün yasama ve yürütme organıdır.

Referanduma sunulacak yeni Irak Anayasasının hazırlanıp yürürlüğe girmesine kadar tatbik edilecek olan bu Geçici Anayasa Irak halkını Arap milletinin bir parçası, İslâmiyeti de devlet dini olarak kabul etmektedir. Düşünce ve yazı hürriyeti teminat altına alınmakta, yargı organının bağımsızlığı tanınmakta, vatandaşlar ırk, din ve dil ayrılığı olmaksızın kanun karşısında eşit kılınmaktadır.

Geçici Anyasa, yapılacak toprak reformuna bir başlangıç olmak üzere toprak mülkiyetini bazı kayıtlara tâbi tutmuştur. Bunun dışında, değer bahası peşin olarak ödenmeden kimsenin ne menkul, ne de gayrimenkul malına el sürülmeyeceği söylenmektedir (7).

Irak ihtilâli ve Bağdat Paktı :

Bağdat Paktının ilk üyelerinden olan Irak'ta milliyetçi bir cumhuriyet idaresinin kurulmasından sonra, yeni idarenin bu Pakt karşısında takınacağı tavır bütün dünyada merak konusu olmuştur. Bağdat'ta Kral II. Faysal ile Prens Abdüillâh ve Nuri Sait Paşanın öldürüldükleri günlerde, İstanbul'da da Bağdat Paktı müslüman üyelerinin devlet başkanları da yapılması çok önceden kararlaştırılan bir toplantı-

(5) **Keasing's Contemporary Archives**, cilt: XI, 1957-1958, sh. 16307.

(6) Irak hükûmeti, Sovyet Rusya ile mevcut siyas münasebetlerini, 3 Ocak 1955 tarihinde kesmişti.

(7) Geçici Irak Anayasası hakkında tamamlayıcı bilgi için bakınız : **The Times**, July 28, 1958, sh. 8.

da bulunuyorlardı. Tam bu toplantıya katılmak üzere Bağdat hava alanında uçağa binerken ihtilâlciler tarafından tevkif edilen II. Faysal bu toplantıya katılmamıştır.

14 ilâ 17 Temmuz günleri arasında İstanbul ve Ankara'da yaptıkları toplantılarda, Türk, İran ve Pakistan devlet başkanları Irak olayları üzerinde geniş görüşmeler yapmışlar ve toplantının sonunda yayınlanan resmî tebliğde belirtildiğine göre, «müttefik bir memleket hariçten mülhem olan yıkıcı faaliyetlerin müttefikler arasındaki müzakereatta kıymetli irşatları daima şükran ile hatırlanacak mümtaz şahsiyetlerin hunharca katline müncer olan en son tecellisini büyük bir emsalaş ile müşahede etmişlerdir». Üç devlet başkanının buluştuğu günlerde bütün çevrelerde en fazla merak edilen konu Bağdat Paktı üyelerinin Irak'taki rejim değişikliğine müdahale yoluyla engel olup olmayacakları konusuydu. «Bu bölgede beynelmilel şekaveti durdurmak için alınması icabeden tedbirleri mümkün olan her şekilde desteklemek amacıyla minde olan devlet başkanları ilhamını hariçten alan bu vahşet tezahürünü takbih» etmekle yetinmişler ve daha ileri gitmemişlerdir (8).

Yeni Irak rejimi duruma hâkim olduktan ve yeni Bağdat idarelerinin sanıldığı gibi Abdülnâsır'ın emrinde değil, fakat *Batı ile dostluk bağları kurmak azminde olan kimseler* oldukları yayınladıkları tebliğde kendilerine çok ağır ithamlarda bulunan Bağdat Paktı devletleri tarafından bile tanındıktan sonra, bu sefer de *Irak'ın Bağdat Paktı içinde kalıp kalmayacağı* konusu merak edilmeye başlanmıştı. Irak idarecilerinin ihtilâl ertesinde yaptıkları beyanlarda Irak'ın eski idare zamanında yüklenilmiş milletlerarası taahhütlere bağlı kalacağını ısrarla belirtmekle beraber, bu devletin Bağdat Paktı karşısında tavrının kınacağı tavır hâlâ hiçbir resmî ağız tarafından açıklanmış değildi. Irak, Bağdat Paktı Bakanlar Konseyinin 28 Temmuz ilâ 29 Temmuz tarihlerinde Londra'da, Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Dulles'in iştirâkiyle yaptıkları toplantıya temsilci göndermemişlerdir.

(8) Resmî tebliğin tam metni için bakınız : **Zafer**, 18 Temmuz 1958.

LÜBNAN ve ÜRDÜN OLAYLARI

Irak ihtilâlinden bir gün sonra, 15 Temmuz 1958 sabahı, Lübnan'a Amerikan deniz piyadelerinin çıkarıldığı öğrenilmiş ve bunu, İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'e yaptığı çıkarma takip etmiştir. Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a, İngiliz kuvvetlerinin de Ürdün'e yaptığı bu çıkarmalar, 1958 yılının ikinci yarısında Orta Doğuda büyük bir buhranın patlak vermesine yol açan olayların ikincisidir.

LÜBNAN MESELESİ :

Başkan Eisenhower'in Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a çıktığı gün yayınladığı bir beyanname ile aynı gün Kongreye yolladığı bir mesajdan anlaşıldığına göre, bu çıkarma hareketine, *Irak ihtilâli örneğinin kendi memleketinde de tekrarlanmasından korkan Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun tarafından yapılan davet üzerine girişilmiştir* (1).

Gerçekten, Nuri Sait idaresi Irak'ta son günlerini yaşarken Camille Chamoun idaresi de Lübnan'da büyük zorluklarla karşı karşıya bulunuyordu. Lübnan idarecilerinin Batı taraftarı politikaları Lübnanlı Arap milliyetçilerinin hoşnutsuzluğu ile karşılaşmaktaydı. Chamoun idaresinin Nasır'a yakın, milliyetçi ve tarafsız bir politika takip etmeyeceğini anlayan Lübnanlı Araplar, bütün ümitlerini, iş başına gelecek yeni idareye saklıyorlardı. Bu bakımdan, Eylül 1958 sonunda Başkanlık güresi dolan ve Anayasa gereğince yeniden seçilmeye hakkı olmayan Camille Chamoun Anayasada değişiklik yaparak dört yıl daha iş başında kalmak isteyince, milliyetçiler Chamoun idaresini devirmek için fırsat kollamaya başlamışlardır. Bu fırsat, Mayıs ayı başlarında, Lübnan hükûmetinin takip ettiği Batı taraftarı politikayı en şiddetle tenkit etmekle anılan bir Beyrutlu gazeecinin öldürülmesi üzerine çıkmış ve 8 Mayıs 1958 arihinden başlayarak, bütün Lübnan'da milliyetçiler ile Batı taraftarları arasında silâhli çatışmalar olmuştur.

Çıkan çatışmaların kendi idaresi için yarattığı tehlikeyi gören Camille Chamoun *âsilerin Abdülnasır tarafından kışkırtıldığını ve destek-*

(1) Bu tebliğ ile mesajın tam metinleri için bakınız : «**President's Statements; The New York Times**, July 16, 1958, sh. 2.

lendiğini, üstelik Lübnan'a Birleşik Arap Cumhuriyetinin Suriye e-
letinden "kütle halinde sızmalar" yapıldığını ileri sürerek 22 Mayıs 1958
tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine başvurmuş ve
sızmaların önlenmesini talep etmiştir. Güvenlik Konseyi, durumu tet-
kik ve Suriye - Lübnan hududunu kontrol etmek üzere, Lübnan'a
müşahitler heyeti yollamayı kararlaştırmıştır. Ayrıca, Genel Sekre-
tar Dag Hammarskjöld de, Lübnan durumunun düzelmesi için gerekli gö-
reci tedbirleri almakla görevlendirilmiştir (2).

Birleşmiş Milletler müşahitler heyeti, yaptığı tetkikler sonucu
hazırladığı ilk raporu Temmuz ayı başında Güvenlik Konseyine sun-
muştur (4 Temmuz 1958). Raporda, şimdilik Lübnan hükûmetinin id-
ettiği cinsten hiçbir sızmaya rastlanmadığı ve Suriye-Lübnan hudud-
boyunca tahkikata devam edildiği belirtilmektedir (3). Müşahitler
heyetinin vardığı bu sonuç, Amerikan hükûmetinden geniş askerî yardım
görebilmek için yabancı sızmasını bahane etmek isteyen Lübnan
hükûmetini memnun etmemiştir. Lübnan çatışmaları başlar başlamaz
denizdeki Amerikan Altıncı Filosunu Doğu Akdenize yollayarak Arap
milliyetçilerine Orta Doğuda kalan son Batı taraftarı hükûmetleri
ne bahasına olursa olsun kuvvetle desteklemeye azimli olduğunu an-
lamak isteyen Birleşik Amerika ise, Birleşmiş Milletlerin duruma el ko-
ması üzerine tutumunu değiştirmiştir. Lübnan'a bir müşahitler heyet-
nin yollanması ve Genel Sekreter Hammarskjöldün Orta Doğuda tem-
bulunması üzerine, Birleşik Amerika, ümidini kuvvetten ziyade d-
lemasiyle bağlamış görünmektedir.

Ancak, Amerika'nın yeni tutumu da uzun ömürlü olmamış
Irak'ta hükûmet darbesi vukubulur bulmaz Orta Doğu durumunun İ-
tililerin çok aleyhine döndüğüne hükmeden Başkan Eisenhower, Lü-
bnan'a asker yollamak kararını almıştır. Eisenhower, bu kararı aldı-
ktan sonra Birleşik Devletler halkına hitaben yayınladığı bir beyanname
ile Kongreye yolladığı bir mesajda, şu izahatı vermektedir : «*Birleşik
Arap Cumhuriyetine sıkı sempati bağları ile bağlı olâukları sanılan ve
surlar*» in Irak'ta Batı taraftarı idarecileri öldürerek iş başına geçme-
ri Beyrut hükûmetini endişeye düşürmüş ve aynı olayın Lübnan'da
tekrarlanmasından korkan Chamoun, «*Lübnan'ın bağımsızlığına ve to-
rak bütünlüğünün korunması*» için Başkan Eisenhower'den Lübnan
Amerikan askerlerinin gönderilmesini istemiştir. «Birleşmiş Milletler»
tarafından alınan tedbirlerin Irak ihtilâlinde sonra Lübnan'a bağımsız

(2) **Keasing's Contemporary Archives**, cilt : XI, 1957-1958, sh. 16293-16295.

(3) Bu raporun metni için bakınız : **Ibid.**, sh. 16295-19296.

lık ve toprak bütünlüğünü korumaya kâfi gelmeyeceğine inanan» Başkan Eisenhower de, Chamounun bu isteği üzerine, bir yandan *barış ve güvenliğin korunması hususunda yeni tedbirler almak üzere Güvenlik Konseyini toplantıya çağırırken*, diğer yandan da bu tedbirler alıninceye kadar «Lübnan'daki Amerikan vatandaşlarını korumak ve Lübnan'ın, Birleşik Amerika'nın millî menfaatleri ile dünya barışı bakımından hayatî önemi haiz bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmek hususunda Lübnan hükûmetine yardım etmek üzere», Beyrut sahillerine bir Amerikan deniz piyadesi birliği çıkarılması emrine vermiştir (4).

ÜRDÜN MESELESİ

Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a çıkarılmasından bir gün sonra, Ürdün Kralı Hüseyin Amman'daki Amerikan ve İngiliz maslahatgüzârlarını sarayına çağırarak Batılıların Ürdün'e de asker yardımı yapmalarını istemiştir (5).

Ertesi gece yayınlanan bir radyo konuşmasında, Kral Hüseyin, Ürdün'ü «sınırlarını çevreleyen düşmanlardan ve beynelmilel komünizmden korumak için» aldığı «geçici bir tedbir» mahiyetindeki bu kararın Birleşmiş Milletler Andlaşmasınının 51 inci maddesinde tanınan meşru müdafaa hakkına uygun olduğunu ileri sürmüştür. Gene aynı konuşmada belirtildiğine göre, Ürdün'e dost Batılı devletlerden yardım istemek kararı, Ürdün Parlâmentosu ile hükûmetin oybirliğiyle tasvibi alındıktan sonra verilmişti (6).

İngiliz hükûmeti Ürdün Kralının bu isteğini derhal cevaplandırmış ve 17 ile 18 Kasım 1958 tarihlerinde, Ürdün'e, Kıbrıs'ta üslenmiş İngiliz kuvvetlerinden 16 ncı Paraşütçü Alayını indirmiştir. Bu indirme sırasında, İngilizlere Amerikan hava kuvvetleri de yardım etmiştir.

LÜBNAN VE ÜRDÜN OLAYLARI KARŞISINDA BAĞDAT PAKTI

Bağdat Paktı müslüman üyeleri devlet başkanlarınının 14 Temmuz 1958 tarihinde İstanbul'da başlayan görüşmeleri sırasında, Lübnan çı-

(4) «Message to Congress», **The New York Times**, July 16, 1958, sh. 2.

(5) «Statement by Macmillan on Jordan», **The New York Times**, July 18, 1958, sh. 2.

(6) **Keessing's Conterporary Archives**, cilt: XI, 1957-1958, sh. 16308.

karması da bahis konusu edilmiş ve devlet başkanları, 15 Temmuz Başkan Eisenhower'e *Amerika'nın Lübnan'ın dâveti üzerine girişilen askerî harekât karşısında duydukları memnuniyeti* belirten üçlü muhtıra yollamışlardır. Devlet Başkanları, bu memnunluklarını, görüşmelerinin sonunda yayınladıkları resmî tebliğde de ifade etmektedirler (7).

Üç devlet başkanının bu görüşmeleri sona erdiği sırada, İngiliz askerleri henüz Ürdün'e çıkmamıştı. Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, bu çıkarma haberi alındıktan sonra yaptığı bir basın toplantısında Ürdün'ün Bağdat Paktı üyelerinden yardım istediği söylentileri hakkında sorulan bir soruyu «İngiliz kuvvetleri Ürdün'e çıktığına göre bu yardım yapılmış demektir» diye cevaplandırmış ve *Bağdat Paktı üyelerinin Ürdün'ü her bakımdan takviye* kararında olduklarını söylemiştir (8).

28 ve 29 Temmuz 1958 tarihlerinde Londra'da toplanan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi ise, çalışmalarının sonunda yayınladığı tebliğde Bakanların «Devletler Hukuku prensiplerine uygun olarak ve Birleşmiş Milletler Anayasasına dayanarak Lübnan ve Ürdün'ün meşru hükûmelerinin yardım talebine cevap mahiyetinde Birleşik Amerika ve Birleşik Krallık tarafından girişilen son âcil teşebbüsü yerinde» buldukları belirtilmektedir (9).

(7) Bu tebliğin metni için bakınız : **Zafer**, 18 Temmuz 1958.

(8) **Ibid.**

(9) Bu tebliğ için de **aynı gazetenin** 30 Temmuz 1958 tarihli sayısına bakınız.

ORTA DOĞU BUHRANINDA MİLLETLERARASI GELİŞME

Başkan Eisenhower'ın bir yandan Lübnan'a Amerikan deniz piyadelerinin çıkarılması emrini verirken diğer yandan, Orta Doğuda barış ve güvenliğin korunması hususunda yeni tedbirlerin alınması için, Güvenlik Konseyini toplantıya çağırdığına işaret etmiştik. Bu çağırından başlayarak, Orta Doğu buhranı üç safhalı bir milletlerarası gelişmeden geçmiştir :

- 1) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi safhası,
- 2) Yüksek Kademe Konferansı için yazışmalar safhası,
- 3) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu safhası.

Şimdi, bu safhaları kısaca gözden geçirmeye çalışacağız.

ORTA DOĞU BUHRANI VE GÜVENLİK KONSEYİ

Başkan Eisenhower'ın çağırısı üzerine, Güvenlik Konseyi, 15 Temmuz 1958 tarihinde toplanmış ve Orta Doğu durumunu görüşmeye başlamıştır. Sekiz gün süren bu görüşmeler sırasında devletlerin karşılıklı durumları şöyle olmuştur : (a) Batılılar, Orta Doğudaki Amerikan ve İngiliz hareketinin *Birleşmiş Milletler Andlaşmasına uygun ve dünya barış ve güvenliğinin korunması için gerekli bir hareket* olduğunu ileri sürmüşlerdir. Batılılara göre, eğer Amerikan ve İngiliz askerlerinin Lübnan ve Ürdünden çekilmeleri isteniyorsa, bu ülkelere *“yabancı sızmalar”* önleyecek *Birleşmiş Milletler kuvvetleri* gönderilmelidir. (b) Birleşik Arap Cumhuriyetinin görüşünü de aksettiren Sovyet Rusya ise, Amerikan ve İngiliz hareketinin *“Arap devletlerinin iç işlerine yapılmış silâhlı bir müdahale”* olduğunu ve dünya barış ve güvenliğini tehdit ettiğini iddia etmiştir. Sovyet temsilcisine göre, Orta Doğuda tekrar düzen kurulması için, *Amerikan ve İngiliz askerlerinin geri çekilmesinden* başka çare yoktur. (c) Batılılar ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşmaya varılamadığını gören İsveç ve Japonya temsilcileri de, bazı mutavassıt teklifler üzerinde uzlaşma imkânı aramışlardır.

Orta Doğu konusundaki toplantılarını 22 Temmuz 1958 tarihinde hiç bir sonuca bağlayamadan tatil eden Güvenlik Konseyine, devletler, yu-

karda özetlediğimiz durumlarına uygun olarak, dört karar sureti sunmuşlardır :

1) «Lübnan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyacak bir milletlerarası kuvvetin teşkili için» Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Lübnan hükûmeti ve diğer üye devletlerle temasa geçmesini ve komşu ülkelerinden Lübnan'a yapılan sızmaların sona ermesi için «Güvenlik Konseyinin bu ülkelere ihtarda bulunmasını» nı isteyen Amerikan teklifi,

2) «Birleşik Amerika'nın Arap devletlerinin iç işlerine yaptığı silâhlı müdahaleye son vermesi» ni ve «Lübnan'daki Amerikan askerlerinin geri çekilmesi» ni isteyen Sovyet teklifi,

3) «Lübnan'daki Birleşmiş Milletler müşahitlerinin çalışmalarını ikinci bir direktife kadar durdurmaları» nı isteyen İsveç teklifi (1).

4) Bu üç teklifin de reddedilmesi üzerine, bir anlaşma zemini bulmak için yapılan ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinden «Lübnan'daki müşahitlerin görevlerinin Amerikan kuvvetlerinin çekilmesini sağlayacak şekilde genişletilmesi» ni isteyen Japon teklifi (2).

18 Temmuz 1958 tarihinde yapılan oylama sonucunda (a) Lübnan'a Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin gönderilmesi yolundaki Amerikan teklifi dokuz leyhte, bir çekimser (İsveç) oy aldığı halde Sovyet vetosu ile reddedilmiş, (b) Amerikan askerlerinin Lübnan'dan, İngiliz askerlerinin Ürdün'den çekilmesini isteyen Sovyet teklifi sekiz aleyhte ve iki çekimser (İsveç ve Japonya) oy toplamış, (c) Birleşmiş Milletler müşahitler heyetinin Lübnan'daki çalışmalarını durdurmasını isteyen İsveç teklifi ise yalnız Rusya'nın oyunu kazanmıştır (3).

21 Temmuz 1958 günü oya sunulan Japon teklifi, Sovyet Rusya'nın istediği gibi değiştirilmediği için, on leyhte oy aldığı halde Rus delegesi tarafından vetolanmıştır (4).

(1) Genel Kurula sunulan Amerikan, Sovyet ve Norveç karar suretlerinin metinleri için bakınız : «Texts of Resolutions on Lebanon presented to U. N.», **The New York Times**, July 18, 1958, sh. 4. Sovyetler karar sureti, İngiliz askerleri Ürdün'e çıkarıldıktan sonra bu askerlerin çekilmesini de denmiş olacak şekilde değiştirilmiştir.

(2) **Keessing's Contemporary Archives**, cilt: XI, 1957-1958, sh. 16319-16320.

(3) **Ibid.**

(4) Rus temsilcisi, Japon teklifine müsbet oy vermek için karar suretinde Birleşik Amerika ile İngiltere'yi «mütecaviz» olarak ilân edecek bir değişiklik yapılmasını istemiştir (**Ibid.**).

YÜKSEK KADEME KONFERANSI HAKKINDA YAZIŞMALAR (5)

Güvenlik Konseyindeki görüşmeler devam ederken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Başbakanı Hruşçef Başkan Eisenhower, Başbakan Macmillan, Başbakan de Gaulle ve Başbakan Nehru'ya birer mektup yollayarak, adı geçen idarecileri «Orta Doğuda başlayan silâhli çatışmayı sona erdirecek âcil tedbirleri almak üzere» 22 Temmuz 1958 tarihinde Cenevre'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hammarskjöldün de iştirâkiyle toplanmasını istediği bir Yüksek Kademe Konferansına dâvet etmiştir (19 Temmuz 1958).

Sovyet Başbakanı Kruşçef'in bu hareketi bütün dünyada büyük bir ilgiyle karşılanmakla beraber, hayret uyandırmamıştır. Zira, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu olaylarına karşı kayıtsız kalmayacağı daha ilk günden anlaşılmıştı. İlk bölümde söylediğimiz sebeplerle Arap milliyetçiliği ile yakından ilgilenen Sovyet Rusya, Amerikan askerlerinin Lübnan'a çıkarılmasından bir gün sonra yayınladığı bir tebliğde Birleşik Amerika'ya karşı ağır ithamlarda bulunmuş ve Amerikan'ın «Arap ülkelerinin içişlerine silâhla müdahaleye son vererek askerlerini Lübnan'dan geri çekilmesi» ni istemiştir. Bu tebliğde belirtildiğine göre, *Sovyetler Birliği, «sınırlarına bitişik bir bölgenin güvenliği için büyük bir tehdit teşkil eden bu olaya ilgisiz kalamayacak ve barış ve güvenliğin gerektirdiği tedbirleri almak hakkını mahfuz tutacaktır.»* 17 Temmuz 1958 tarihinde yayınladığı ikinci bir tebliğde ise, bu sefer de İngiliz askerlerinin Ürdün'e çıkarılması hususunu şiddetle tenkit etmektedir (6).

Diğer yandan, Sovyet Rusya'nın aylardır bir Yüksek Kademe Konferansı toplamak istediği de bilinmektedir (7). Sovyet Rusyanın Orta

(5) Batılı idarecilerle Hruşçef arasında geçen bu yazışma'ara ait metinler, bir arada ve mukâyeseli olarak, **Keessing's Contemporary Archives**, cilt: XI, 1957-1958, sh. 16341-16347 de bulunmaktadır.

(6) Bu tebliğler için bakınız: **The New York Times**, July 17, 1958 sh. 4 ve **The Times**, July 18, 1958, sh. 8.

Ayrıca, Sovyet Rusya'nın Ankara maslahatgüzârının, 18 Temmuz 1958 tarihinde, Moskova hükûmetinin 16 Temmuz 1958 tarihli tebliğinin bir kopyasını Türk hükûmetine tevdi ettiğine de işaret edelim. Bu konudaki tamamlayıcı bilgiyi, «Orta Doğu buhranı ve Türkiye» başlıklı bölümde vereceğiz.

(7) 1958 yılının başları Hruşçef ile Batılı idareciler arasında bu konuda yapılan yazışmalarla geçmiştir. Batılılar böyle bir konferansın toplanması için gündeminin önceden hazırlanması gerektiğini ileri sürmüşler, Sovyet Rusya ile

Doğu buhranından faydalanarak bu Konferans için yeni bir kampanya açması bu bakımdan da kimseyi şaşırtmamıştır. Hruşçef'in 19 Temmuz 1958 tarihli mektubuyla açılan bu yeni kampanya, ana çizgileriyle, şu safhalardan geçmiştir :

1) Batılılar Hruşçef'in bu mektubunu 22 Temmuz 1958 tarihinde cevaplandırmışlardır. General de Gaulle'ün Rus teklifini kabule hazır olduğunu bildirmesine mukabil, Yüksek Kademe Konferansının Sovyetlerin propaganda emellerinden başka bir şeye yaramayacağına inanan Başkan Eisenhower, cevabında, meselenin Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde çözülmesi gerektiği hususu üzerinde durmaktadır. Macmilla'nın cevabı ise bir mukabil teklif ihtiva etmektedir : Orta Doğu meselesi *Güvenlik Konseyinin hükûmet başkanları kademesinde yapacağı bir toplantıda* görüşülmelidir. İngiliz Başbakanına göre, bu toplantıda mutlaka bir karar suretine ulaşmak şart değildir. Oya başvurulmadan, bir anlaşma zemini araştırılmalıdır.

2) İngiliz hükûmetinin en yüksek idareciler kademesinde yapılacak Güvenlik Konseyi toplantısı teklifi, 23 Temmuz 1958 tarihinde, Sovyetler Birliği tarafından kabul edilmiştir. Hruşçef Batılı idarecilere yol-
ladığı ikinci mektubunda bu hususu açıkladıktan sonra iki şart ileri sürmektedir : Yüksek kademeli Güvenlik Konseyi toplantısı (a) 28 Temmuz 1958 tarihinde (b) Hindistan ve ilgili Arap devletleri temsilcilerinin de iştirâkiyle yapılmalıdır.

3) Batılılar, 23 Temmuz 1958 tarihli Sovyet mektubunu 25 Temmuz 1958 tarihinde cevaplandırmışlardır. Eisenhower ve Macmillan, Sovyet Rusya'ya, yapılacak toplantının bir Güvenlik Konseyi toplantısı olduğunu hatırlatmakta ve (a) toplantı tarihi ile (b) toplantıya katılacak Konsey dışı devletleri tesbit yetkisinin yalnız Güvenlik Konseyinde olduğunu ileri sürmektedirler. General de Gaulle ise, ısrarla, Birleşmiş Milletler çerçevesi dışında yapılacak bir Yüksek Kademe Konferansı fikri üzerinde durmaktadır.

4) Hruşçef, Batılıların 25 Temmuz 1958 tarihli mektuplarına 28 Temmuz 1958 tarihli birer mektupla cevap vermiştir. Hruşçef, bu mektuplarında, Birleşik Amerika ile İngiliz hükûmetlerini «hazırlayıcı görüşmeleri bitip tükenmez bir şekil ve usul tartışması çıkmazına» sürük-

gündemin bu konferans sırasında hazırlanabileceği iddia etmiştir. Mart ayında üç Batılı devletin Moskova'daki temsilcileriyle Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko arasında yapılan görüşmeler de bir sonuç vermeyince, mesele Orta Doğu buhranı çıkıncaya kadar bir kenara bırakılmıştır.

leyerek Konferansı sürüncemede bırakmakla itham etmekte, General de Gaulle'ün gösterdiği anlayış ve iyi niyeti övdükten sonra, bu şartlar altında Güvenlik Konseyinde yüksek kademeli idarecilerin katılacağı toplantının yapılamayacağını söyleyerek Batılıların en yakın bir zamanda «Cenevre, Viyana, Paris veya ilgili tarafların uygun göreceği bir yerde» hükûmet başkanları kademesinde bir toplantıya» çağırmaktadır.

5) Batılı devletler Hruşçef'in bu mektubunu 31 Temmuz 1958 tarihli mektuplarıyla cevaplandırmışlardır. Başkan Eisenhower ile Başbakan Macmillan, mektuplarında, eski görüşlerinde ısrar ederek Sovyet Rusya'yı 12 Ağustos 1958 tarihinde yapılmasını istedikleri yüksek kademeli bir Güvenlik Konseyi toplantısına çağırmaktadırlar. Fransız Başbakanı de Gaulle, gene Batılı dostlarından ayrılmıştır. De Gaulle, beş büyük devletin hükûmet başkanlarını 18 Ağustos 1958 tarihinde Cenevre'de buluşmaya dâvet etmektedir.

Sovyet Rusya ile Batılı idareciler arasındaki yazışmanın son safhası, Hruşçef'in 5 Ağustos 1958 tarihli mektubudur. Hruşçef, kendi ile Batılı idareciler arasındaki yazışmanın son mektubunda, «NATO, Bağdat Paktı ve SEATO devletlerinin hâkimiyeti altındaki bir komite» olarak vasıflandırdığı Güvenlik Konseyinin yüksek kademeli idarecilerin iştirâkiyle yapacağı toplantı teklifini kesin bir dille reddettikten sonra, Birleşik Amerika ve İngiltere'yi Yüksek Kademe Konferansına engel olmakla suçlandırmakta ve *Birleşmiş Milletlerdeki Sovyet temsilcilerine Orta Doğu meselesini görüşmek üzere Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırarak hususunda talimat* verdiğini bildirmektedir.

ORTA DOĞU BUHRANI VE GENEL KURUL

Sovyet hükûmetinin Orta Doğu meselesini Genel Kurula götürmek teşebbüsü, Birleşik Amerika tarafından derhal desteklenmiştir. Esasen Güvenlik Konseyindeki Amerikan temsilcisi de, Konseydeki görüşmelerin çıkmaza girdiğini görünce, 18 Temmuz 1958 tarihli bir teklif ile meselenin Genel Kurula havale edilmesini istemiştir (8). Bu husustaki Sovyet ve Amerikan görüşleri birleşince Güvenlik Konseyi, 7 Ağustos 1958 tarihli oturumunda, Orta Doğu buhranını 1950 sonlarında alınan «Barış için birleşme» kararı gereğince Genel Kurula havale etmiştir (9).

(8) "U. S. and Soviet Proposals", **The New York Times**, July 19, 1958, sh. 5.

(9) Bu "Barış için birleşme" kararı hakkında bakınız: Dr. Mehmet GÖNLÜBOL, "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Tadili Meselesi", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt: XIII, no. 3, Eylül 1958, sh. 190-191.

Orta Doğu konusundaki olağanüstü görüşmelerine 13 Ağustos 1958 tarihinde başlayan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda devletlerin karşılıklı durum ve davranışları şöyle olmuştur (10) :

1) Seslerini Birleşik Amerika'nın ağızından duyuran *Batılılar*, Genel Kurulun Orta Doğudaki «dolaylı saldırma» hareketlerini takbih etmesini istemişlerdir. Batılılara göre, bu bölgedeki Amerikan ve İngiliz askerlerinin geri çekilebilmesi için Orta Doğuya «barış ve güvenliği» sağlayacak bir *Birleşmiş Milletler polis kuvvetinin* gönderilmesi gerekir. Batılıların bu görüşü Genel Kurula, Norveç tarafından hazırlanan bir karar sureti ile aksettirilmiştir (18 Ağustos 1958).

2) Sovyet Rusya, bütün görüşmeler sırasında, Orta Doğudaki Amerikan ve İngiliz askerlerinin çekilmesini temin etmeye çalışmıştır. Hindistan'ın önderlik yaptığı Asya-Afrika devletleri de aynı görüşü savunmuşlardır. Sovyet Rusya, görüşmelerin başladığı gün, Genel Kurula nisbeten yumuşak bir karar sureti sunmuştur. Bu karar suretinde Birleşik Amerika ve İngiltere «mütecaviz» olarak ilân edilmemekte, Genel Kuruldan şu hususların kabulü istenmektedir : (a) *Amerikan ve İngiliz askerleri «vakit geçirmeden» Lübnan ve Ürdün'den çekilmeli*, (b) Bu çekilmeye nezaret etmek üzere, Lübnan'daki Birleşmiş Milletler müşa-nitler heyeti takviye edilmeli, Ürdün'e de bir yenisi gönderilmelidir (13 Ağustos 1958).

Bu tekliflerin hiç birinin Genel Kurulda üçte iki çoğunluğu toplayamayacağını anlaşılmaya başlandı. İlgili devletlerin Genel Kurul toplantısına katılan Dışişleri Bakanları arasında ikili - üçlü görüşmeler ve birleşmiş Milletler koridorlarında kesif bir kulis çalışması başlamıştır. Bu görüşme ve çalışmalar sırasında, kulaklara Birleşmiş Milletlerdeki on Arap devletinin ortak bir karar sureti hazırladıkları söylentileri geliyordu. Ürdün ve Lübnan ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasındaki uçu-rumun çok geniş olduğu ve Orta Doğu buhranının geniş ölçüde bu yüz-den çıktığı bilindiği için, başlangıçta, bu devletler arasında bir görüş birliği kurulacağına inanılmıyordu. Ancak bu teklifin metni açıklanın-ca durum tamamen değişmiştir. On Arap devleti, yaptıkları teklifte, baş-luca şu iki hususun kabulünü istemektedirler :

1) Arap devletleri birbirlerinin iç işlerine karışmamayı taahhüt ederler,

(10) Genel Kurulun olağanüstü toplantısının cereyanı için bakınız: **Keessing's Contemporary Archives**, cilt: XI, 1957-1958, sh. 16365-16369 ve **New York Times**, August 14-22, 1958.

2) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, «Birleşmiş Milletler Andlaşması gaye ve prensiplerinin Lübnan ve Ürdün'de korunmasını... ve bu iki memleketteki *yabancı birliklerin çekilmelerinin çabuklaştırılması* teminle görevlendirilmelidir (11).

Genel Kurul, Arap devletlerinin bu teklifini 21 Ağustos 1958 tarihinde ittifakla kabul etmiştir. Ancak, şunu hemen ilâve etmek gerekir ki, Genel Kurulun Orta Doğu meselesinde bütün devletlerce kabul edilen bir hal tarzına varması, ancak Arap devletlerinin kendi aralarında bir anlaşmaya ulaşmalarından sonra mümkün olmuştur. Eğer Arap devletleri böyle bir anlaşmaya ulaşamayıp birbirlerinin iç işlerine karışmamak hususunu Genel Kurul önünde yüklenmeseler ve Ürdün ile Lübnan temsilcilerinin de imzaladıkları bir karar suretiyle İngiliz ve Amerikan askerlerinin geri çekilmelerini istemeselerdi, Batılı devletlerin bir Birleşmiş Milletler polis kuvveti Orta Doğuya gönderilmeden askerlerini Lübnan ve Ürdün'den çekmeleri beklenemezdi. Ancak, aralarındaki görüş ayrılıkları yüzünden Orta Doğu buhranının çıkmasına sebep olan Arap devletleri, nasıl olup da bir anlaşmaya varabilmişlerdir? Bu sorunun cevabını başka bir başlık altında incelemeye çalışacağız.

(11) "Text of Arabs' Resolution", **The New York Times**, August 21, 1958, sh. 2.

DÜZENE DOĞRU

Orta Doğu buhranının, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, ancak Arap devletleri arasında anlaşmaya varıldıktan sonra bir hal tarzına bağlanabildiğini söylemiştik. Şimdi bu anlaşmaya nasıl varıldığını ve Orta Doğu buhranının, milletlerarası gelişmesi dışında, hangi safhalardan geçerek bugün nerelere ulaştığını incelemeye çalışacağız.

Lübnan'a deniz piyadelerinin çıkarılmasından bir gün sonra, Başkan Eisenhower, Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy'yi Orta Doğuya yollamıştır (16 Temmuz 1958). Robert Murphy'nin vazifesi Lübnan'da *Chamoun ile muhalifler arasında çıkan anlaşmazlığı gidermek çarelerini aramak* ve Orta Doğu idarecileriyle görüşmeler yaparak bu idarecilere *Amerikan davranışının sebeplerini anlatmaktır* (1). Bu bakımdan Başkan Eisenhower'ın özel temsilcisi yalnız Lübnanlı politikacılarla temas etmemiş, aynı zamanda 30 Temmuz 1958 tarihinde Amman'a, 2 Ağustos 1958 tarihinde Bağdat'a, 5-6 Ağustos 1958 tarihlerinde Kahire'ye giderek Ürdün, Irak ve Mısır idareleriyle de görüşmeler yapmıştır.

Siyasî yorumculara bakılırsa, Murphy'nin misyonu iki bakımdan başarı kazanmıştır:

1. Murphy'nin temaslari sonucunda Lübnan'da hem Chamoun taraftarlarının, hem de muhaliflerin desteklediği yeni bir Cumhurbaşkanı seçmek mümkün olmuştur.
2. Arap devletlerinin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu karşısında tek cephe halinde çıkmaları, Murphy'nin temaslari sayesinde sağlanmıştır.

LÜBNAN'DA YENİ GELİŞMELER :

Eisenhower'ın özel temsilcisi Robert Murphy Lübnan'a ayak basar basmaz bir yandan Camille Chamoun'u yeniden adaylığını koymaktan vaz geçirmeye çalışırken, diğer yandan da 31 Temmuz 1958 tari-

(1) "Now the Summit", **The New York Times Weekly Review**, July 27, 1958, sh. 1.

hinde yapılacak Cumhurbaşkanı seçimi için *hem Batı taraftarları tarafından, hem de Arap milliyetçileri tarafından desteklenecek bir aday* aramıştır. İktidar ve muhalefet liderleriyle yapılan temaslar sonunda, Lübnan Ordusu Başkumandanı General Şehab'ın Cumhurbaşkanı adayı olması kararlaştırılmıştır.

31 Temmuz 1958 tarihinde yapılan seçimler sonunda, General Şehab, bütün partilerin desteğiyle Lübnan Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mutedil bir insan olarak tanınan General Şehab'ın Lübnan'ın başına getirilmesi, Lübnan buhranının en akla uygun hal çaresi olarak, bütün dünyada sevinçle karşılanmıştır. Ancak, başlangıçta bu seçim de Lübnan'ın iç durumunu düzeltmeye yetmemiştir. Camille Chamoun yerini General Şehab'a bırakmak için seçim süresinin sona ermesini, yani 23 Eylül 1958 i beklemiş, milliyetçiler ise Şehab'ın derhal iş başına geçmesini istemişlerdir. Milliyetçilerin bütün ısrarına rağmen, Chamoun süresi bitinceye kadar yerinden ayrılmamıştır.

General Şehab görevine 23 Eylül 1958 de başlamış ve yeni kabineyi kurmak görevini de milliyetçi liderlerden Reşit Keramî'ye vermiştir (2). Reşit Keramî, Lübnan çatışmalarında Chamoun'a silâhla karşı koyanların başında geliyordu. Bu bakımdan, Başbakanlığa getirilişi Chamoun taraftarları arasında büyük hoşnutsuzluk yaratmış ve Falanjist lider Pierre Gemayel'in başkanlığı altında birleşen Batı taraftarı milletvekilleri, Keramî hükûmetine güven oyu vermeyeceklerini ilân etmişlerdir. Bunun üzerine Lübnan'da, bir kere daha, Batı taraftarları ile milliyetçiler arasında silâhlı çatışma başlamıştır. Bu seferki çatışmayı sona erdirmek için Amreika'nın Beyrut Büyükelçisi McClintock arabuluculuk yapmıştır. McClintock ile Cumhurbaşkanı Şehab'ın gayretleriyle, 15 Ekim 1958 tarihinde, Batı taraftarlarını da memnun eden bir hükûmet kurmak mümkün olabilmıştır. Bu hükûmet gene Reşit Keramî'nin başkanlığındadır, fakat içine Batı taraftarı iki lider de alınmıştır.

Yeni kabine, 17 Ekim 1958 de, Lübnan Meclisinden ittifakla güven oyu almıştır.

MISIR'IN YENİ TUTUMU :

Başkan Eisenhower'in özel temsilcisi Robert Murphy ile Başkan Cemal Abdülnasır arasında yapılan görüşmeler hakkında hiçbir resmî açıklama yapılmamıştır. Ancak, siyasî yorumculara hakim olan kanaate

(2) Eski Başbakan Sami Sulh, Cumhurbaşkanı Chamoun'a yazılmış bir istifa mektubu bıraktıktan sonra, 20 Eylül 1958 sabahı Lübnan'daki Amerikan kuvvetleri kumandanı Holloway'in özel uçağı ile gizlice Byrut'tan İstanbul'a kaçmıştır.

göre, 21 Ağustos 1958 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda önce Arap devletleri, sonra da Batılılarla Sovyet Rusya arasında bir anlaşmaya varılması, ancak Nasır ile Murphy arasında yapılan görüşmelerden sonra mümkün olmuştur (3).

Bu yorumculara göre, görüşmeleri sırasında Robert Murphy Başkan Nasır'ı iki şeye ikna etmeye çalışmıştır: (a) Amerika Birleşik Devletleri Nasır'a karşı değildir. Ancak Başkan Nasır Orta Doğu idarelerini kuvve yoluyla kendi nüfuzu altına almaya kalkışırsa karşısında Birleşik Amerika'yı bulacaktır, (b) Eğer Ürdün'de Batı taraftarı idare devriliip de yerine milliyetçi bir idare kurulursa İsrail de Ürdün nehrinin batısındaki toprakları kendi ülkesine katmak isteyecektir (4). Böyle bir istek İsrail ile Araplar arasında yeni bir çatışma demektir. Nasır bu çatışmayı göze alabilecek durumda mıdır?

Aynı yorumculara göre, Nasır bu durum karşısında şöyle düşünmüş olmalıdır: Eğer Orta Doğu meselesi fazla sürüncemede kalmadan Arap devletlerinin kendi aralarında düzeltilmezse, yani Birleşik Arap Cumhuriyeti Batılılara diğer Arap devletlerinin işlerine karışmayacağı yolunda bir söz vermezse, eninde sonunda Birleşmiş Milletler tarafından yapılacak bir müdahale bu bölgenin mukadderatını Arapların elinden alıp başka ellere verecektir. Bu, Başkan Nasır'ın işine gelmemektedir.

Nasır, vereceği söz ne olursa olsun, istediği zaman diğer Arap devletlerinin iç işlerine karışmak için elinde büyük bir koz bulundurmaktadır. Bu koz, Arap Birliğidir. Üstelik, General Şehab'ın Cumhurbaşkanlığı seçilmesi ile Lübnan'da durum da kendi lehine dönmüştür. Bu bakımdan, Orta Doğudaki son Batılı idare olarak kalan Ürdün ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasındaki gerginliği devam ettirip bu bölgeye bir de Birleşmiş Milletler müdahalesini getirmeye hiç lüzum yoktur.

İşte Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin görünüşte diğer Arap devletlerine, aslında ise General Şehab'ın Lübnan Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra yalnız Ürdün'e bu devletlerin iç işlerine karışmayacağı yolunda söz vermesi, Başkan Nasır'ın bu düşünceleri üzerine olmuştur.

BATILI KUVVETLERİN ÇEKİLMESİ :

Arap devletlerinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 21 Ağustos 1958 tarihinde kabul edilen karar suretlerinde, Birleşmiş

(3) Bu yorumu en fazla kullanan gazete **The New York Times**'dir.

(4) Nitekim, Ürdün'deki İngiliz askerlerinin çekilmesinden sonra ve Ürdün'ün rejiminde bir değişiklik söylentileri başlar başlamaz, İsrail bu talebini açıkça ilân etmiştir.

Milletler Genel Sekreteri Dag Hammerskjöld Lübnan ve Ürdün'deki Amerikan ve İngiliz kuvvetlerinin "*geri çekilmelerini çobuklaştırmak*"la görevlendirilmişti. Aynı karar suretinde, Genel Sekreterin, Birleşmiş Milletler gaye ve prensiplerinin Orta Doğuda da korunması için *ilgili hükûmetlerle temasa* geçmesi isteniyordu (5). Hammerskjöld Eylül başlarında Orta Doğuya gelmiş ve Amman, Beyrut ve Kahire'de temaslar yapmıştır. Genel Sekreter, bu temasların neticesini 30 Eylül 1958 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunduğu bir raporda açıklamaktadır. Bu raporda bilhassa şu hususlar belirtilmektedir: (a) Birleşik Amerika Lübnan'daki askerlerini geri çekmeyi kabul etmiştir. Aynı şekilde, İngiltere de Ekim ayı içinde Ürdün'deki askerlerini geri çekecektir, (b) Arap devletlerinin birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlıklarına saygı gösterip göstermediklerini kontrol için Amman'a bir Birleşmiş Milletler temsilcisi yerleştirilecektir (6).

Birleşik Amerika ile İngiliz hükûmetleri, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine askerlerini Lübnan ve Ürdün'den geri çekecekleri yolunda verdikleri sözde durmuşlardır. Şu satırların yazıldığı sırada, Kasım başlarında, bu askerler Lübnan ve Ürdün'den ayrılmış bulunuyorlardı.

Birleşik Amerika ile İngiltere'yi Orta Doğu buhranı başlar başlamaz bu ülkelere sevkettikleri askerleri geri çekmeye zorlayan sebepler nelerdir? Hiç şüphesiz, bu sebeplerin başında, *giriştikleri hareketin bütün dünyada yarattığı tepki* geliyor. Meşru hükûmetlerin daveti üzerine de olsa Orta Doğuya asker sevk edilmesi, dünya devletleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Irak ihtilâlinin yarattığı heyecan geçince Orta Doğuda durumun eskisinden pek farklı olmadığı, Batılı kuvvetlerin bu ülkelere çıkarılmasını haklı gösterecek sebeplerin kaybolduğu anlaşılmış ve Amerika ile İngiltere, askerlerini Lübnan ve Ürdün'de daha fazla tutamayacaklarını görmüşlerdir. Birleşik Amerika ile İngiltere'yi Orta Doğudaki askerlerini geri çekmeye zorlayan sebeplerin bir diğeri de, Genel Kurula sunulan Arap karar suretidir. Meşru hükûmetlerin davetine dayanarak Lübnan ve Ürdün'e çıkan Batılılar, aynı hükûmetler temsilcilerinin Batılı kuvvetlerin geri çekilmesini isteyen bir karar suretini imzalamaları üzerine bu isteğe boyun eğmekten başka çare bulamamışlardır. Eğer bu isteğe uymasalardı, hem dünya efkârı önünde Rusların kendilerine o kadar yüklemek istediği "mütecaviz" sıfatını yüklenmiş, hem de Arapları büsbütün kendi aleyhlerine çevirmiş olacaktı.

(5) "Text of Arabs' Resolution", **The New York Times**, August 21, 1958, sh. 2.

(6) "Excerpts From U. N. Chief's Report on Mideast", **The New York Times**, October 2, 1958, sh. 4.

ORTA DOĞU BUHRANI VE TÜRKİYE

Türkiye, Irak'ta ihtilâl vukubulup Lübnan ve Ürdün'e Batılı askerlerin çıkarıldığı ilk günden başlayarak, Orta Doğu buhranı ile yakından ilgilenmiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanınının 1 Kasım 1958 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi XI. dönem ikinci oturum devresini açarken yaptığı konuşmada belirtildiğine göre, Türkiye'nin Orta Doğu ile ilgilenmesinin başlıca iki sebebi vardır : (a) Tarihî ve coğrafî bağlar, (b) güvenlik mülahazaları (1).

Bağdat Paktının kuruluşuna kadar, Türk hükûmeti, Orta Doğu devletleriyle olan münasebetlerini, bu devletlerle yaptığı ikili temaslarla devam ettiriyordu. Bağdat Paktının kurulmasından sonra ise, gerek Orta Doğu devletleriyle mevcut münasebetlerinin gelişmesini, gerekse güney ve güney-doğu sınırlarının Orta Doğuya Rus nüfuzunun yerleşmeye başlamasıyla büyük önem kazanan güvenliğini bu paktın çerçevesi içinde sağlamak istemiş ve Bağdat Paktını Orta Doğu politikasının temel taşı yapmıştır.

Arap milliyetçilerinin İngiltere'nin öncülüğü ile kurulan Bağdat Paktının gayesini Orta Doğudaki Batı hâkimiyetini devam ettirmek şeklinde yorumladıklarını söylemiştik (2). *Türkiye'nin Orta Doğu devletleriyle olan münasebetlerini Arap milliyetçilerinin o kadar kuşkulandıkları bir Pakt açısından görüp değerlendirmek ve bu devletlerin hepsini Bağdat Paktı etrafında toplamak hususundaki ısrarı, milliyetçi Arap idarecileri ile Türkiye arasındaki münasebetleri, 1955 yılından başlayarak gerginleştirmiştir.*

Arap milliyetçileri ile Türkiye arasındaki bu gerginlik, Orta Doğudaki her Batı taraftarı idarenin milliyetçilik cereyanlarının tesiri altında sallanmaya başladığı günlerde bilhassa artmaktadır. Gerçi Türk Devlet Başkanının yukarıda sözünü ettiğimiz konuşmasında belirtildiğine göre Türkiye bu bölgede kuvvetli bir milliyetçilik cereyanının mev-

(1) Bu konuşmanın tam metni için bakınız: **Zafer**, 2 Kasım 1958, sh. 1:4.

(2) Bu yazımızın ilk başlığına bakınız.

cut olduğunu bilmektedir ve bu cereyana karşı değildir. Ancak, bu cereyan, Orta Doğu bölgesindeki diğer devletlerin millî emniyet ve selâmetleri ile dünya barış ve güvenliğinin zararna olmamalıdır (3). Türk dış politika davranışından anlaşıldığına göre, *Türkiye Orta Doğunun Batı taraftarı idarelerine karşı yapılan hareketleri dünya barış ve güvenliğinin zararına bulmaktadır*. Zira, Büyük Millet Meclisinin 26 Temmuz 1958 tarihinde yaptığı olağanüstü toplantısında hükûmet adına verilen izahatta belirtildiğine göre, Orta Doğu henüz siyasî ve iktisadî istikrarını bulamamış bir bölgedir ve bu durum bölgenin haricî hasis menfaatler uğrunda istismar edilmesine son derece müsait bir zemin meydana getirmektedir (4). «Haricî hasis menfaatler» sözünden Türk hükûmetinin ne anladığı ise, açıktır.

IRAK İHTİLÂLİ KARŞISINDA TÜRKİYE

Irak ihtilâli, Türkiye'de iki türlü tepki yaratmıştır. Bunlardan birincisi, hükûmetin, takip ettiği dış politikaya uygun tepkisidir. İktidar çevreleri başlangıçta bu ihtilâli dünya barış ve güvenliği ile Bağdat Paktına karşı yöneltilmiş bir hareket saymışlar ve Irak olaylarını «*haricîten mülhem yıkıcı faaliyetler*» in bir tecellisi olarak görmüşlerdir. Bu çevrelere göre, Irak ihtilâlini yapan «siyaset eşkiyaları», bu hareketleri ile Orta Doğuda önemli bir barış ve istikrar unsuru olan Bağdat Paktını da vurmak istemişlerdir. İhtilâl gününün seçiliş şekli, bu «mel'un kasdi» göstermeye kâfidir (5).

İhtilâl haberinin geldiği ilk günlerde iktidar organları bir yandan Irak olaylarını «siyasî bir eşkiyalık» olarak gösterirlerken, diğer yandan da Ürdün Kralı Hüseyin'in bu eşkiyaları yakalamak üzere harekete geçtiğini ve II. Faysala sadık kuvvetlerin duruma hâkim olacaklarını aynı tutuma uygun olarak, 17 Temmuz 1958 tarihinde yaptığı bir basın belirtmeye çalışıyorlardı. Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu da, toplantısında kendisine sorulan bir suali şöyle cevaplandırmıştır :

«Bize göre yeni bir Irak hükûmeti bahis mevzuu değildir.

(3) *Zafer*, 2 Kasım 1958, sh. 4.

(4) «Namık Gedik'in T. B. M. M. de yaptığı konuşma», *Zafer* 27 Temmuz 1958, sh. 1:4. Aynı hususta Türk Dışişleri Bakanı **Fatin Rüştü Zorlu'nun Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun olağanüstü toplantısında yaptığı 15 Ağustos 1958 tarihli konuşmasında** da temas edilmektedir, (*Zafer*, 17 Ağustos 1958, sh. 4).

(5) «Çok mühim bir siyasî vesika», *Havadis*, 18 Temmuz 1958, sh. 1:5.

Bugünkü günde Irak-Ürdün Federasyonunun Reisi Kral Hüseyindir ve meşru hükûmeti de Kral Hüseyin'in idaresi altındaki hükûmettir (6).

Aynı gün, Bağdat Paktı müslüman devletleri başkanları da, yukarıda sözünü ettiğimiz müşterek tebliğlerde, «müttefik bir memlekette hariçten mülhem olan yıkıcı faaliyetlerin... mümtaz şahsiyetlerin hür harca katline müncer olan bu en son tecellisini büyük bir endişe ile müşahede» ettiklerini söyledikten sonra «ilhamını hariçten alan bu vahşet tezahürünü takbih» etmektedirler (7).

Irak ihtilâlinin Türkiye'de yarattığı ikinci türlü tepki ise, meseleyi bir dış tahrik değil, bir milliyetçilik tezahürü olarak gören çevrelerin tepkisidir. Bunlara Cumhuriyet Halk Partisinin dış politikaya yönelttiği tenkitler de eklenince, *Türk halk efkârının hiç değilse bir kısmının Irak ihtilâlini hükûmetin gördüğü gözle görmediği* açıkça anlaşılmaktadır. Bu çevrelerde belirtilen hususları kısaca şöyle özetlemek mümkündür. Irak olayları sanıldığı gibi sadece dış tahrikle vukubulmuş olaylar değildir. Bu ihtilâlin çıkmasında eski idarenin sert ve kanunsuz davranışlarının da büyük payı vardır. Türkiye ve Batılı dostları, yeni Irak idarecilerine karşı takınacakları tavıra çok dikkat etmelidirler. Eğer takındıkları tavır sert olursa, bu idareciler için açıkça Birleşik Arap Cumhuriyetine katılmaktan, Batıya karşı cephe almaktan ve Sovyet desteğine dayanmaktan başka çare kalmaz. Fakat bu tavır daha yumuşak ve anlayışlı olursa, Irak, başında nasıl bir idare bulunursa bulunsun, Batıyla dostluk münasebetlerini bazı değişikliklerle devam ettirmeyi ve Bir-

(6) **Zafer**, 18 Temmuz 1958, sh. 1:4. Burada Fatin Rüştü Zorlu'nun, aynı gün, **Daily Mail** gazetesinin hususî muhabiri ile bir mülâkat yaptığına da işaret edelim. Bu gazetenin 19 Temmuz 1958 tarihli sayısında çıkan beyanatta Türkiye Dışişleri Bakanının Ürdün'deki İngiliz hareketinin Irak'a da teşmil edilmesi ümidini izhar ettiği söylenmektedir. Fatin Rüştü Zorlu'nun bu sözleri Türk halk efkârında geniş yankılar uyandırmış ve beğenilmemiştir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanının istifa edeceğine dair söylentiler çıkmış, fakat bu söylentiler gerçekleşmediği gibi 22 Ağustos 1958 tarihinde Anadolu Ajansı vasıtasıyla yayınlanan bir tebliğde, Fatin Rüştü Zorlu'nun **Daily Mail** muhabirine bir beyanat vermediği, "aynı gün yerli ve yabancı gazetelerle yaptığı basın konferansındaki beyanata çerçevesi" ni aşmayan bir konuşma yaptığı, bu itibarla adı geçen gazetenin 19 Temmuz 1958 tarihli nüshasında intişar eden metnin basın konferansındaki beyanata nazaran farklar gösteren kısımlarının gerçeğe uymadığı bildirilmiştir (**Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1958, sh. 5).

(7) Bakınız: Yukarıda sh.

leşik Arap Cumhuriyetiyle yakınlığını bir noktadan ileri götürmemeyi kendi menfaatlerine daha uygun bulabilir (8).

Halk efkârının önemli bir kısmının Irak ihtilâli karşısındaki hükümet tutumunu beğenmemesi, Türk idarecilerinin davranışı üzerinde büyük ölçüde etkiler yapmıştır. Hükümet organlarının Iraklı ihtilâlciler hakkında kullandıkları tâbirler zamanla yumuşamış, hele yeni idarenin duruma tamamen hâkim olup Irak'ta Krallık idaresinin bir daha geri dönemiyeceği anlaşılınca Türk hükümetinin davranışı hissedilir şekilde değişmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin dâveti üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisinin 26 Temmuz 1958 tarihinde yaptığı olağanüstü toplantıda hükümet adına izahlarda bulunan Dahiliye Vekili ve Hariciye Vekil Vekili Dr. Namık Gedik Irak olayları hakkında şu sözleri söylemekle yetinmiştir :

«Herhangi bir memleketin iç meseleleri hakkında mütalâa serdetmek istemeyiz. Fakat şu hususu belirtmek lâzım gelir ki, iç meselelerin kanlı hâdiselere yol açması bütün insanlık vicdanını müstarip etmiştir... Bu kardeş milletle ötedenberi aramızda mevcut ahenkdar münasebetlerimizin devamı başlıca arzumuzdur» (9).

Bu tutum değişikliği ile uygun olarak, *Türkiye Cumhuriyeti*, Londra'da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi toplantısından sonra, 31 Temmuz 1958 tarihinde yeni Irak hükümetini tanımıştır (10).

LÜBNAN VE ÜRDÜN OLAYLARI KARŞISINDA TÜRKİYE

Lübnan Devlet Başkanı Camille Chamounun dâveti üzerine Beyrut'a Amerikan deniz piyadelerinin çıkarıldığı öğrenilir öğrenilmez, Türk Dışişleri Bakanı Ratin Rüştü Zorlu, verdiği bir beyanatta şunları söylemiştir :

«Türk hükümeti, Birleşik Amerika Devletlerinin Lübnan hükümetinin talebi üzerine ve *bu memleketin istiklâlinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla Lübnan'a kuvvet göndermiş olmasını tamamiyle tasvip etmekte ve bundan memnurluk duymaktadır. Türk hükümeti Amerika Birleşik Devletlerinin bu hareketini Eisenhower doktrininin bir tatbikatı telâkki etmektedir» (11).*

(8) "Son Ortadoğu gelişmeleri karşısında Türkiye", **Forum**, 1 Ağustos 1958, sayı: 105, sh. 3:4.

(9) **Zafer**, 27 Temmuz 1958, sh. 4.

(10) **Zafer**, 1 Ağustos 1958, sh. 1.

(11) **Zafer**, 16 Temmuz 1958, sh. 1.

Fatin Rüştü Zorlu, aynı görüşü, 17 Temmuz 1958 tarihinde yaptığı basın toplantısında bir kere daha tekrarlamıştır (12). Ayrıca, Amerikan hareketinin aynı gün ve yayınlanan Bağdat Paktı müslüman devlet başkanları toplantısı müşterek tebliğinde de «memnunlukla» karşılandığına yukarıda işaret etmiştik.

Türk hükûmeti İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'e yaptıkları indirmeyi de aynı görüş açısından, yâni *Ürdün'ün istiklâlinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı korunması* şeklinde değerlendirilmiştir. Esasen, sözünü ettiğimiz müşterek tebliğde, Lübnan'a yapılan Amerikan hareketinin aynı şekilde «tehdit altında bulunan» diğer memleketlere de teşmil edilmesi ümidini izhar ediyorlardı. Diğer yandan, Ürdün'e İngiliz askerlerinin indirildiği günlerde ortalıkta Ürdün'ün Bağdat Paktı devletlerinden, bu arada Türkiyeden de yardım istediği söylentileri dolamıştır (13). Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yukarıda sözü geçen basın toplantısında bu konuda sorulan bir suali «Bu sabah saat 10 dan itibaren İngiliz kuvvetleri Ürdün'e gelmiş bulunmaktadır. Yardım yapılmış demektir» diye cevaplandırarak Türkiye'nin askerî yardım yapmasının bahis konusu olmadığını ima etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 26 Temmuz 1958 tarihinde yaptığı olağanüstü toplantıda hükûmet adına izahlarda bulunan Dahiliye Vekili ve Hariciye Vekil Vekili Dr. Namık Gedik Ürdün indirmesini şu şekilde yorumlamıştır :

«Ürdün ile olan gayet yakın ve dostane münasebetlerimiz muvacehesinde bu devletin istiklâl ve bütünlüğünün korunmasına büyük bir ehemmiyet atfetmekteyiz. Bu sebeptendir ki, İngiltere'nin Ürdün'ün müracaatı üzerine aldığı tedbirleri yerinde bir hareket olarak telâkki ediyoruz» (14).

ORTA DOĞU BUHRANININ MİLLETLERARASI GELİŞMELERİ SIRASINDA TÜRKİYE

Sovyetler Birliğinin Ankara maslahatgüzarı, 18 Temmuz 1958 tarihinde Dışişleri Bakanlığına gelerek, Orta Doğu buhranı hakkındaki 16

(12) «Lübnan hâdiseleriyle çok yakından a'âkadar bulunan Türkiye, meşru Lübnan hükûmetine yardım edilmesi lâzım geldiği hususundaki kanaatini açıklamıştır. Türkiye hükûmeti bu kanaatini olduğu gibi muhafaza etmekte ve Birleşik Amerika'nın hareketini tamamiyle desteklemektedir» (Zafer, 18 Temmuz 1958, sh. 1).

(13) «Jordan Asks Aid of U. S. and Turks» **The New York Times**, July 15, 1958, sh. 1.

(14) **Zafer**, 27 Temmuz 1958, sh. 4.

Temmuz 1958 tarihli Sovyet tebliğinin bir suretini tevdi etmiş ve Başvekil Adnan Menderes'e naklolunmak üzere bir mesaj okumuştur. Bu şifahî mesajda Başbakan Menderes'in çeşitli vesilelerle *Türkiye'nin barışa bağlılığını* belirtmiş olduğu ve *Sovyet hükûmetinin Orta Doğu olaylarını büyük bir ilgi ile takip ettiği* söylendikten sonra *Türkiye'nin durumu kötüleşecek hareketlerden sakınacağı ümidi izhar edilmektedir* (15).

Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 22 Temmuz 1958 tarihinde Sovyet Rusya'nın Ankara maslahatgüzarını nezdine dâvet ederek kendisine Başvekil Adnan Menderes'in cevabî mesajını bildirmiştir. Başvekil Adnan Menderes, bu cevabında, Türk hükûmetinin bağlılığının Sovyet hükûmeti tarafından bilinmesinden memnuniyet duyduğunu belirttikten sonra *Türkiye'nin Orta Doğu gerginliğinin artmasına sebebiyet vermeyeceğini, alacağı her tedbirin ancak müdafaa tedbiri olacağını söylemektedir* (16).

Adnan Menderes'in bu cevabından iki gün sonra, 24 Temmuz 1958 tarihinde, Sovyet Rusya Türk hükûmetine yeni bir muhtıra vermiştir. Bu Sovyet muhtırasında Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun *Daily Mail* gazetesine verdiği bir beyanata atıf yapılmakta ve Zorlu'nun bu beyanatında Ürdün'deki İngiliz hareketinin Iark'a da teşmil edilmesi ümidini izhar etmiş olduğu ileri sürülmektedir (6 numaralı dipnotuna bakınız). Rus hükûmetine göre, Türk hükûmeti, Lübnan ve Ürdün'de girişilen Amerikan ve İngiliz harekâtından faydalanarak Irak'a karşı askerî bir harekete girişmek emelindedir. Sovyet hükûmetinin elinde Türkiye'nin güney hudutlarında kesif bir hazırlığa giriştiğine dair raporlar mevcuttur. Eğer Türkiye Irak'a yürüyecek olursa bunun sorumlunu yüklenmeye hazır olmalıdır (17). Türk hükûmetinin bu Sovyet muhtırasına ne cevap verdiğini tesbit etmek maalesef mümkün olamamıştır.

(15) **Keesing's Contemporary Archives**, cilt: XI, 1957-1958, sh. 16335.

(16) Bu cevabın tam metni için bakınız: **Zafer**, 23 Temmuz 1958, sh. 1.

(17) **Keesing's Contemporary Archives**, cilt: XI, 1957-1958, sh. 16335.